

آینهٔ تعلیم

(ادبیات تعلیمی منظوم)

«گزیده‌هایی از متون منظوم پارسی»

تدوین و گردآوری

دکتر محمد کاظم کهدری

عضو هیأت علمی دانشگاه یزد

۱۳۹۷ خورشیدی

سرشناسه	: کهدویی، محمدکاظم، ۱۳۳۵ - ، گردآورنده
عنوان و نام پدیدآور	: آینه تعلیم: (ادبیات تعلیمی منظوم)/ تدوین و گردآوری محمدکاظم کهدویی.
مشخصات نشر	: یزد: دانشگاه یزد، انتشارات، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۲۱۰ ص.
شابک	: 978-600-8571-33-9
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۲۰۶ - ۲۰۸.
عنوان دیگر	: ادبیات تعلیمی منظوم.
موضوع	: شعر آموزنده فارسی
موضوع	: Didactic poetry, Persian
موضوع	: ادبیات آموزنده فارسی
موضوع	: Didactic literature, Persian
موضوع	: شعر فارسی -- مجموعه‌ها
موضوع	: Persian poetry -- Collections
شناسه افزوده	: دانشگاه یزد، انتشارات
رده بندی کنگره	: PIH ۱۳۹۷۱۰۰۱ / ۵۹۱۹
رده بندی دیویی	: ۸۰۰ / ۱۳۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۱۲۰۴۸۲
کد پیگیری	: ۵۱۳۹۷۳۹

مرکز اسرار دانشگاه یزد

یزد، صفائیه، بلوار دانشگاه، صندوق پستی ۴۱ - ۸۹۱۹۵ تلفن: ۰۳۵-۳۸۲۱۱۶۷۰-۹

دورنگار ۱۲۶ - ۰۳۵

عنوان: آینه تعلیم (ادبیات تعلیمی منظوم)

تدوین و گردآوری: دکتر محمدکاظم کهدویی

ناشر: انتشارات دانشگاه یزد

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: قم، چاپ رکن الدینی ۰۹۱۲۵۵۲۰۹۶۹

نوبت چاپ: اول

سال چاپ: ۱۳۹۷

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت پشت جلد: ۱۸۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۵۷۱-۲۳-۹

شماره ثبت ارشاد: ۹۷-۱۵۰

مراکز پخش:

۱- موسسه کتابیران: تهران، خیابان لبافی نژاد، بین فروردین و اردیبهشت، پلاک ۲۳۸

تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۱۱۱۷۳-۶۶۴۹۴۴۰۹

۲- کتابفروشی شهر کتاب: یزد، میدان آزادی، ابتدای خیابان فرخی،

تلفن: ۰۳۵-۳۶۲۷۱۵۳۸-۹

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱۰	پیشگفتار
۱۳	ادبیات تعلیمی
۱۳	زمینه‌های ادبیات تعلیمی
۱۵	آمیختگی مفاهیم تعلیمی با شعر فارسی
۱۶	قالبهای اشعار تعلیمی
۱۸	نگاهی به سبک شناسی ادبیات تعلیمی
۱۸	درونمایه‌های تعلیمی
۲۴	نمونه‌هایی از متن نصاب «الهیاریز» ماههای فارسی
۲۴	ماههای رومی
۲۵	در بیان حساب جُمل
۲۶	در لفّ و نشر مرتب
۲۶	لفّ و نشر مشوش
۲۶	اسامی ماههای عربی
۲۶	نامهای قرآن
۲۶	نام‌های معصومین (ع)
۲۸	شعر پارسی، آئینه ادبیات تعلیمی
۲۸	شعر تعلیمی در مثنوی
۲۸	مثنوی (دوگانه)
۲۸	ابوشکور بلخی
۳۰	فردوسی
۳۰	شاهنامه فردوسی
۳۱	سرآغاز شاهنامه
۳۲	ستایش خرد
۳۴	ستمکاره یا دادگر
۳۶	سنایی غزنوی

۳۹	داستان باستان
۴۰	فی فضیلة العلم، ذکرُ العلمِ اَرَبُّ لَانْ فَضْلُهُ اَرْجَحُ
۴۴	سعدی
۴۶	سر آغاز بوستان
۴۶	در نیایش خداوند
۵۲	غم بینوایان
۵۴	حکایت پلنگ سوار
۵۶	در معنی تواضع نیکمردان
۵۷	گفتا اند، خلاص نیت
۵۸	مُشتِ رور آوران
۶۱	حکایت
۶۲	آسانی با خلق خدا
۶۳	حکایت بایزید بسطامی
۶۵	در تواضع
۷۰	در عالم تربیت
۷۳	اهمیت مادر و پدر
۷۵	حکایت در معنی شکر منعم
۷۶	حکم ازل و توفیق خیر
۷۸	حکیم نظامی گنجوی
۸۱	درونمایه و محتوای «مخزن الاسرار»
۸۱	بی اعتباری و ناپایداری جهان
۸۲	رابطه انسان با خدا
۸۲	مسائل اجتماعی
۸۲	سیاست و حکومت
۸۲	نمونه هایی از مخزن الاسرار
۸۲	مناجات (در سیاست و قهر یزدان)
۸۵	رنج خود و راحت یاران طلب
۸۶	مقاله پنجم در وصف پیری
۹۰	داستان پیر خشت زن

۹۲.....	لیلی و مجنون.....
۹۲.....	نمونه‌هایی از لیلی و مجنون نظامی.....
۹۲.....	در نصیحت فرزند خود، محمد.....
۹۶.....	عطار نیشابوری.....
۹۷.....	مثنوی منطق الطیر عطار.....
۹۸.....	نمونه‌هایی از منطق الطیر.....
۹۸.....	حکایت ابوسعید مهنه با قایمی که شوخ بر بازوی او می‌آورد.....
۹۹.....	حکایت عیار و آن و نمک.....
۱۰۲.....	مولوی و آموزه‌های اخلاقی.....
۱۰۴.....	هم دعا از تو اجابت هم ز تو.....
۱۰۶.....	بس دعاها کان زیان است و بیک.....
۱۰۷.....	نگریستن عزرائیل بر مردی، و گریستن آن مرد در سرای حضرت سلیمان.....
۱۰۹.....	کیمیای صبر.....
۱۱۳.....	امیر خسرو دهلوی.....
۱۱۵.....	نمونه‌هایی از مطلع الانوار.....
۱۲۲.....	نمونه‌هایی از مثنوی جام جم.....
۱۲۳.....	به دعا و سلام پیشی گیر.....
۱۲۶.....	در تأثیر پرورش و وخامت عاقبت خودرویی.....
۱۲۸.....	در حال پیشه کاران راست کردار.....
۱۳۰.....	در کسب علم و شرف علما.....
۱۳۳.....	در صفت علم.....
۱۳۷.....	سخنی چند بر سبیل موعظه.....
۱۴۱.....	جامی.....
۱۴۱.....	اعتقادات مذهبی.....
۱۴۲.....	آثار جامی.....
۱۴۳.....	فتوت.....
۱۴۵.....	حکایت پیر خارکش.....
۱۴۷.....	خردنامه اسکندری.....
۱۴۸.....	گوش خالی فرزند ارجمند را به گوهر پند، گوهر بند کردن،.....
۱۵۱.....	تحفة الاحرار.....

۱۵۲	در بیان آنکه آدمیت آدمی نه به صورت ماء و طین است
۱۵۵	حکایت عاشقی که در حضور معشوق به قصد دیگری دیده گشاد
۱۵۷	وحشی بافقی
۱۵۸	در سپاسگزاری
۱۶۲	در ستایش حضرت علی (ع)
۱۶۷	ادب تعلیمی در قالب قصیده
۱۶۷	نام گذاری قصاید
۱۶۸	ناصر خسرو
۱۷۰	دیباچ سخن
۱۷۵	شکر و سپاس خداوند
۱۸۰	پشیمانی از عثر تلف کرده
۱۸۲	در لیلۃ البراءة فرموده است
۱۸۳	در وداع ماه رمضان
۱۸۵	قطعات تعلیمی
۱۸۵	قطعه
۱۸۵	راز دل نگه داشتن
۱۸۵	شرط آدمیت
۱۸۷	قطعه ای در هجو
۱۸۷	صبوری دواي اوست
۱۸۸	تن پروری چه سود؟
۱۸۸	مناظره نخود و لوبیا
۱۸۹	کریم و لثیم
۱۹۰	دوبیتی
۱۹۰	دوبیتی های تعلیمی
۱۹۱	رباعی
۱۹۲	رودکی
۱۹۲	خیام
۱۹۳	غزل
۱۹۳	ادب تعلیمی در غزل

۱۹۳.....	کوشش در راه خدا.....
۱۹۵.....	دولت محمود.....
۱۹۶.....	پیری و جوانی پی هم چون شب و روزند.....
۱۹۸.....	حافظ شیرازی.....
۱۹۸.....	دعا مغز عبادت است.....
۱۹۹.....	شاهباز سدره نشین.....
۲۰۰.....	صائب تبریزی.....
۲۰۰.....	افتادگی.....
۲۰۲.....	عبرت نائینی.....
۲۰۲.....	صورت آینه.....
۲۰۴.....	شبستری.....
۲۰۴.....	سؤالات.....
۲۰۵.....	پاسخ به سؤال نخستین.....
۲۰۸.....	منابع

پیشگفتار

ای برادر قصه چون پیمانه است معنی اندر وی بسان دانه است

(مولوی، مثنوی معنوی)

زبان و ادبیات را در هر جامعه ای، می توان جلوه گاه اندیشه ها، آرزوها، و روحیات آن جامعه و مردم دانست، و مردمان نیز در طی روزگاران، برای انتقال پیام ها و عواطف و اندیشه های خود، از زبان بهره جسته و از ادبیات نیز به عنوان ابزاری برتر در جهت انتقال بهتر، و مؤثرتر آن اندیشه ها و آرمانها و عواطف خود استفاده کرده اند. زبان و ادبیات فارسی، که با توجه به حوزه گسترده آن می توان به عنوان زبان دوم عالم اسلام و زبان اول عالم تشیع، از آن نام برد، عاملی است برای وحدت ملی و پل ارتباطی فرهنگهای مان و دین از نسل های گذشته تا به امروز و از امروز تا به آینده. یک اثر ادبی اگر ویرانه ها، چرین پایدگی، گستردگی و مقبولیت را داشته باشد، می تواند اثری مانا و پایدار باشد. بویژه اینکه در جهت انسان سازی و پیشبرد اهداف فرهنگی و توسعه دانش و ذوق ادبی باشد و بتواند احساسات، اندیشه ها و عواطف درونی و فرهنگ جامعه را بیان دارد و به نسلهای بعد منتقل کند. بی دلیل نیست که عالمان علم الاجتماع، می گویند هیچ جامعه ای نمی تواند بدون فرهنگ زنده بماند. ادبیات را از جهت شیوه بیان و شکل ظاهری آن، می توان به دو دسته کلی نظم و نثر تقسیم کرد، که هر کدام از آن دو نیز شامل بخش های گوناگونی هستند. نظم و شعر از نظر ظاهری در قالب های: دوبیتی، رباعی، غزل، قصیده، مثنوی، قطعه، شعر نو و... نموده می شود. و نثر نیز به صورتهای: ساده، مسجع، و متکلف، تنوع می کند. انواع ادبی نیز که مفهوم و پیام درونی متون ادبی را بیان می دارد، به چهار دسته کلی: حماسی، غنایی، نمایشی و تعلیمی تقسیم می شود که هر یک از این گونه ها هم خود زیر مجموعه هایی دارد که گونه هایی چون: دینی، انتقادی، وصفی، قصصی، مناظره، عامیانه و محلی و... را می توان از زیر مجموعه ادبیات تعلیمی دانست و از انواع فرعی دیگر هم مانند: هجو و مدح، مفاخره، ساقی نامه، شهر آشوب، حبسیه، طنز و مطایبه، مناجات، گلایه، بٹ الشکوی، مرثیه و... می توان نام برد؛ البته بعضی از این شیوه ها و گونه ها، ممکن است در بیش از یک دسته کلی قرار گیرد که ذکر آن، در این مختصر نمی گنجد.

از آنجا که یکی از دروس دوره کارشناسی ادبیات فارسی دانشگاهها، با عنوان «ادبیات تعلیمی منظوم» ارائه می شود، و متنی که مستقلاً برای این سرفصل، فراهم شده باشد، موجود نیست، نگارنده برآن شد تا گزیده ای از متون نظم پارسی که در بردارنده پیامهای والای انسان ساز نیز باشد، فراهم آورد تا علاوه بر تدریس در کلاسهای درس، همگان بتوانند به نمونه هایی از شعر پارسی، در قالبها و انواع گوناگون ادبی، به پیامهای دینی و اخلاقی و علمی و... دست پیدا کنند، و چنانچه نیاز به مطالعه بیشتر در آنان به وجود آمد، یا متونی را موافق طبع و سلیقه خود یافتند، به اصل آن مراجعه کنند و از آن بهره مند شوند.

داور می شود که متون منتخب، از منابعی است که در سرفصل این درس آمده و عبارت است از: اثری از ناصر خسرو، حقیقه الحقیقه سنایی غزنوی، مخزن الاسرار نظامی گنجوی، بوستان سعدی، جام جم اوحدی، و تحفه الاحرار عبدالرحمان جامی، که مواردی دیگر نیز براساس شناخت خوانندگان و علاقه مندان اضافه شد.

در گزینش این مطالب، با توجه به سرفصل درس و متون معرفی شده، سعی شد تا از آثاری که بیشتر در این زمینه نوشته شده، استفاده شود؛ هرچند خود به این مطلب معترفم که بسیاری از متون ارزشمند ادبی هم برده که در اینجا ذکر نشده و داستانها و حکایتهای شیوای فراوانی در ادب پارسی موجود است و در منابع مختلف درج شده که جای آن خالی است، اما بنا به فرمایش مولا علی (ع) در «مالایدرک کله لا یتدرک کله» این بنده نیز به همین مقدار اکتفا کرد. و به قول مولانا، جلال الدین محمد مولوی:

آب دریا را اگر نتوان کشید هم به قدر شنگی باید چشید

ممد کاظم کهدویی

دانشیار گروه ادبیات فارسی

دانشگاه یزد، ۱۳۹۶ خورشیدی